

primavera 2025

Traduir Estellés: la poesia d'Estellés món enllà

Lourdes Toledo

Una petita reflexió sobre la traducció

Acurtar distàncies, bastir ponts, combatre el silenci, tot això fan els traductors en apropar-se al text en una altra llengua i convidar-lo després a casa seua, amb “hospitalitat lingüística”. Ho escriu Jean-Claude Duclos al pròleg de Traduir com transhumar de Mireille Gansel, a qui el PEN Català va reconèixer amb el Premi Veu Lliure 2021 (ha traduït poetes com ara Peter Huchel, Reiner Kunze, i Nelly Sachs, cartes de Paul Celan, entre altres).

Tant Dolors Udina, autora de la traducció al català d'aquest llibre com Mireille Gansel -grans constructores totes dues de ponts de paraules entre ribes de llengües diferents- coincideixen en veure la traducció com una manera de viure, un camí de coneixement, de descobriment, “en ella -diu Gansel- deixes de ser l'estranger per a ser aquell que aprèn a ajustar els mots, els matisos més ínfims”. Totes dues veuen la traducció com una eina contra el silenci perquè “hi ha silencis que són també una manera de reescriure la història”.

La traducció és “argila on modelar la meua veu interior”, escriu Udina a l'epíleg del llibre, “Un itinerari de llum”, on diu que “Gansel ha elaborat sense proposar-s'ho una teoria pràctica de la traducció que, en resum, ve a dir que és en la humanitat d'una obra on es pot trobar la universalitat”.

“Què és traduir sinó portar a casa l'aliment que trobes pel camí per construir un nou text on habitar?” I així és perquè de cada traducció, “l'obra en surt enriquida” fent-la vibrar en una altra llengua i en altres lectors.

Natalia Ginzburg, en parlar de la traducció, la comparava amb la feina que fan la formiga i el cavall, ja que: “en la traducció -deia-s'ha de combinar la minuciositat de la formiga amb l'ímpetu l'ímpetu

del cavall”.

Dit això, heus aquí quatre traductors que modelen la seua veu, que treballen com a formigues i tenen la força d'un cavall. Aproximacions a l'obra de Vicent Andrés Estellés a través de l'italià, el frisó, el neerlandès, l'anglès i el castellà.

Els articles aquí recollits i dedicats a la traducció de l'obra de Vicent Andrés Estellés són el fruit d'una taula rodona que el PEN Català va celebrar a València el 19 de desembre del 2024 al voltant de la presència de l'obra d'Estellés en altres llengües i cultures: món enllà.

En ella van participar Gianpiero Pelegi, Dominic Keown, Ignasi Ripoll i Marc Granell. Cadascú d'ells feu una aportació molt personal i enriquidora al voltant de la traducció i, en especial, de com dur la poesia d'Estellés a altres llengües. La conversa va girar al voltant de la seua experiència com a traductors, la presència de l'obra poètica d'Estellés en les seues cultures d'origen o de projecció, per què triaren Estellés, el sentit d'Estellés traduït a les seues llengües, i aspectes com ara: com han estat el camí i els processos de les traduccions, què tenim i no tenim traduït en l'actualitat, per on seguir, reptes, assoliments etc. Tots aquests aspectes es recullen avui en aquests quatre articles.

Cada traducció és fruit d'unes circumstàncies singulars, algunes d'elles més properes a l'acadèmia, és el cas de la feina del professor Dominic Keown, altres, més “extraacadèmiques”, lligades al compromís personal i a projectes entusiastes que, per sort, arribaren a bon port, com van ser els de Gianpiero Pelegi, Ignasi Ripoll, Syds Wiersma i Marc Granell, però també Dominic Keown, com ells mateixos expliquen.

En el cas de Pelegi, la publicació de *La gioia della strada* fou el resultat de la gosadia d'uns alumnes jubilats de l'Escola d'Idiomes, on Pelegi feia classe. Un projecte que, com ell diu, va nàixer per pura casualitat: “uns alumnes em van explicar que havien començat a traduir a l'italià uns poemes d'Estellés, i em van demanar ajuda per tal de revisar els textos que ja tenien. Confesse que em van deixar bocabadat. De primeres, la seua proposta em va semblar molt agosarada i em va sorprendre molt. Vaig recordar el que deia Natalia Ginzburg sobre la traducció, en comparar la feina que fa la formiga i

el cavall, ja que s'hi ha de combinar la minuciositat de la formiga i l'ímpetu del cavall, i vaig pensar, de debò, que els meus alumnes havien començat amb un ímpetu digne d'un bon corser!”

La traducció com una negociació i una aventura

Des d'aquell moment entrà en acció una negociació, com Umberto Eco recomana en el seu llibre *Dire quasi la stessa cosa*, una negociació que, en aquest cas, fou col·lectiva, entre tots els actors que intervenien en el procés de traducció i el mateix text de partida. Una negociació que abraçà també l'edició: una volta traduït, calia trobar un editor. Tot plegat fou un projecte entusiasta on el treball de les formigues es va harmonitzar amb la l'entusiasme i l'embranchida dels cavalls. Fou aquest equilibri entre lectures, relectures, revisions, tenacitat i entusiasme allò que feu possible la selecció i traducció d'una seixantena de poemes.

Les traduccions i l'enriquiment de la creació en la cultura i llengües receptives

Una altra “gosadia” fou la que van iniciar Ignasi Ripoll i Syds Wiersma, en decidir traduir Estellés al frisó, no precisament perquè fos una llengua amb molts lectors ni prometés nombroses edicions, sinó perquè, com molt bé explica Ripoll en el seu article, “la transferència de models, d'idees i estils d'una llengua a una altra, estimulen i enriqueixen la creació literària en la llengua de recepció”. Ripoll planteja la traducció com un esperó, un estímul per a la cultura receptiva, i exposa les seues raons d'una manera fluida, didàctica i fins i tot divertida. I no li falta raó: “com que ningú no coneix tots els idiomes del món, la traducció és el mitjà fonamental d'aportació dels textos d'una literatura a una altra, d'una cultura a una altra.”

Ripoll -que també esmenta la traducció al neerlandès per part de Bob de Nijs- destaca, en aquest sentit, la importància de la tasca dels traductors i dels editors d'obra traduïda, la qual requereix molta cura, molt bona selecció de les obres o fragments, així com l'obligació de no deixar-se en el tinter autors que aporten molt a la literatura des del seu moment i el seu lloc i, en particular, a la literatura de recepció”.

Aquestes són, a grans trets, les raons per les quals Ripoll i Wiersman es van embarcar en aquesta aventura. Per ells fou, d'alguna manera, un dolç passeig en barca, en part perquè la poesia d'Estellés és "entenedora, i el seu llenguatge clar i planer diu el que vol dir, sense embussos, amb una gramàtica senzilla i un vocabulari genuí, sense culteranismes, arcaïsmes ni neologismes".

La traducció com un camp de mines

Un apropament un xic diferent, des de l'experiència personal i alhora del rigor acadèmic, és el que fa Dominic Keown, autor de diverses traduccions de la poesia de Vicent Andrés Estellés. El professor i traductor anglocatalà emmarca la traducció de la poesia catalana des de la seua vivència de la universitat anglosaxona: "Al Regne Unit aquesta activitat (la traducció) no comprèn cap al·licient per al curriculum universitari. O, per dir-ho d'una altra manera, la feina que fas en aquesta àrea la fas exclusivament per amor a l'art."

Keown hi evoca les paraules d'un antic professor d'institut de francès qui solia dir que en aquest exercici, el de la traducció, "era impossible encertar a la satisfacció de tots: només hi podies fracassar". I, per a més inri, apunta Keown, "la traducció d'un discurs tan artificial i artificiós com la poesia, suposa encara més perill"

Així doncs, escoltant Keown concloem que mentre traduïm estem davant d'un exercici poc reconegut, de satisfacció dubtosa i ple de perills. Com veieu, l'article comença d'una manera ben provocadora i seductora. Dit això, estem davant d'una gran tasca, traduir Estellés, si més no, per totes les emocions ocultes, satisfaccions i petits entrebancs que promet, i ja sabeu que als humans, tot això els estimula i esperona...

Amb tot, el major problema que, per a Keown, planteja traduir Estellés és fer-ne la tria: què traduïm i què deixem? És un obra molt vasta i triar, com traduir, sempre és "trair": "M'atreveria a dir, fins i tot, -escriu Keown- que si invitessis cinquanta experts a oferir una tria representativa del vers estellesià, acabaries amb cinquanta seleccions sensiblement diferents, variació que suposaria una apreciable divergència, així mateix, de pròlegs i propostes d'assimilació". La feina està servida...

Encara una iniciativa individual

La traducció de l'obra d'Estellés continua ara per ara, com també apunta Keown, en mans d'iniciatives particulars, tot i que hi ha ajudes i iniciatives institucionals, però es troba a faltar "una seriosa coordinació interinstitucional i la regularització dels textos per traduir". Explica, així, que a hores d'ara encara "tot depèn de la iniciativa individual" i l'acadèmia internacional "necessita la coherència d'un programa concertat per a la traducció d'obres essencials i reveladores de l'experiència del col·lectiu cultural que són els Països Catalans."

Traduir un poema no pot ser una altra cosa que "escriure" un poema 'nou'

Una altre apropament a la traducció d'Estellés és la del poeta Marc Granell, qui va traduir *Ciutat a cau d'orella* al castellà. Marc Granell planteja aquesta ironia tràgica de la literatura, o més aviat del sistema literari, del cànon, que ha fet d'Estellés un desconegut per a la majoria de lectors castellans. Durant molt de temps, la manca, pràcticament absència, de traduccions al castellà no va facilitar la feina. Sovint hi ha aquestes paradoxes: dues llengües tan properes i tan distants...

A partir d'ací, Marc Granell ofereix una reflexió sobre la traducció com a reescriptura: "Soc plenament conscient que traduir un poema no pot ser una altra cosa que "escriure" un poema nou a partir d'un poema que alena i té la seua raó de ser en i per la seua perfecció idiomàtica, intentant traslladar la seua essència emotiva, comunicativa, a través d'una altra perfecció idiomàtica sense la qual el trairia". El poeta valencià planteja una traducció on "el poema "nou" s'allunyi el menys possible del poema que el fa nàixer en tots els aspectes, fins i tot en el formal". I no es mostra convençut per la proposta d'una "traducció lliure amb l'excusa de la creativitat". Curiosament, en el seu cas, entre dues llengües tan acostades i tan en contacte quotidià i tantes vegades conflictiu com el castellà i el català, la creació d'un "nou" artefacte poètic, insisteix, "encara suposa major dificultat".

He tractat de fer unes pinzellades dels diferents apropaments que proposen aquests quatre traductors envers l'obra i la traducció del

poeta Vicent Andrés Estellés a diferents llengües.

Cadascú ha arribat a Estellés des de llocs i circumstàncies ben diferents, ara bé, una cosa els és comuna: han fet del cant estellesià un cant universal, l'han entès en la seua llengua d'origen i l'han traslladat a altres llengües, l'han fet travessar drecceres i ponts, esquivar clots i saltar bassals, de vegades sense poder evitar enfangar-s'hi una mica, perquè també és això traduir poesia: enfangar-se i eixugar-se al sol amb calma, buscant la llum i el sentit de cada vers, de cada mot, jugant amb "l'argila on modelar la meua veu interior", que en diria Dolors Udina .